

PERSPEKTIVE
IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH
STANDARDA U PRAVNI
SISTEM SRBIJE

KNJIGA 2

ZBORNİK RADOVA

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2012

Lektor i korektor
Irena Popović

Tehnički urednik
Zoran Grac

Korice
Marija Vuksanović

Priprema i štampa
Dosije studio, Beograd

ISBN 978-86-7630-416-5

Tiraž
500

Adresa redakcije
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje
Bulevar kralja Aleksandra 67
Tel./faks: 30-27-725, 30-27-776
e-mail: centar@ius.bg.ac.rs
web: www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 2 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2012 (Beograd : Dosije studio). – 350 str. ; 24 cm

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 500. – Str. 9–10: Predgovor / urednik = Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz većinu radova. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-416-5

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници
COBISS.SR-ID 195465740

LIŠENJE POSLOVNE SPOSOBNOSTI U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Apstrakt

Pitanje lišenja poslovne sposobnosti ima veliki značaj za ostvarivanje osnovnih prava pojedinaca. Značaj poštovanja pravila postupka, saslušanja i prisustvovanja osobe koja se lišava poslovne sposobnosti ročištu ogleda se u tome što se u tom postupku osobe mogu, potpuno ili delimično, lišiti osnovnih prava, kao što su, zaključenje braka, usvajanje dece, zasnivanje radnog odnosa, sastavljanje testamenta, glasanje na izborima. Razlikujemo proceduru i materijalnopravne odredbe o lišenju poslovne sposobnosti. Presude koje je razmatrao Evropski sud za ljudska prava odnosile su se na propuste domaćih vlasti u pogledu neučestvovanja stranke o čijoj se poslovnoj sposobnosti odlučuje na ročištu, nesaslušanje stranke od strane sudije, nemogućnost pokretanja postupka za vraćanje poslovne sposobnosti, nepropisivanje periodičnog preispitivanja odluke o lišenju poslovne sposobnosti, nemogućnost javnog tužioca da pokrene postupak za lišenje poslovne sposobnosti, nepropisivanje delimičnog lišenja poslovne sposobnosti u zakonu. Predmet određenih presuda bilo je onemogućavanje porodičnih i drugih prava – nemogućnost učestvovanja osobe lišene poslovne sposobnosti u postupku usvajanja deteta, neučestvovanje stranke u brakorazvodnoj parnici, glasanju na izborima.

Ključne reči: Evropski sud za ljudska prava. Poslovna sposobnost. Lišenje poslovne sposobnosti. Proceduralni propusti. Nesaslušanje stranke u postupku. Neučestvovanje stranke u postupku.

Uvod

Izrazit značaj za pitanje lišenja poslovne sposobnosti, osim međunarodnih i domaćih pravnih dokumenata ima praksa Evropskog suda za ljudska prava¹ (ESLJP). Broj presuda ESLJP u toj oblasti u poslednjih deset godina postepeno se povećava. Presude Evropskog suda za ljudska prava obavezuju države potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), te nameću državama obavezu da u budućim (istim) slučajevima isprave propuste, bilo izmenom zakonodavstva, bilo promenom postupanja državnih organa u

* Uroš Novaković, MA, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* (179059), koji podržava Ministarstvo nauke Republike Srbije.

1 M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd 2010, str. 50, o organizaciji Evropskog suda za ljudska prava.

predmetnim postupcima. Značaj ove oblasti za naš pravni sistem ogleda se u tome što je doneta presuda protiv Republike Srbije u kojoj je ukazano kako na proceduralne propuste, tako i na neophodne ispravke nedostataka u zakonu.

Slučajevi povodom poslovne sposobnosti, koje je do sada ESLJP razmatrao, odnose se na sledeća područja regulisana EKLJP: oduzimanje slobode, odnosno prisilni psihijatrijski tretman prema članu 5. EKLJP; pravo na pristup sudu i pravičnost postupaka za ograničenje ili oduzimanje poslovne sposobnosti, uključujući pitanja dužine postupka i pravnog zastupanja, prema članu 6. EKLJP; mešanje u privatan i porodični život, uključujući pitanja psihijatrijskog tretmana, oduzimanja dece, pristupa uslugama socijalne zaštite, prema članu 8. EKLJP.

Slučajevi koje je Sud razmatrao povodom prava osoba kojima je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost odnosili su se na sledeća pitanja:

- nepravičnost postupka potpunog odnosno delimičnog lišenja poslovne sposobnosti;
- nemogućnost osobe koja je lišena poslovne sposobnosti da promeni staratelja;
- nemogućnost osobe koja je lišena poslovne sposobnosti da sama pokrene postupak za vraćanje poslovne sposobnosti;²
- dužina postupka lišenja, odnosno vraćanja poslovne sposobnosti;
- oduzimanje prava raspolaganja imovinom usled lišenja poslovne sposobnosti;
- disproporcionalnost odluke o oduzimanju poslovne sposobnosti;
- gubljenje prava učestvovanja u postupku usvojenja deteta činjenicom lišenja poslovne sposobnosti;
- oduzimanje biračkog prava na osnovu lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja pod starateljstvo.

Osim analiziranih presuda u ovom radu, Evropski sud za ljudska prava doneo je još nekoliko presuda povodom lišenja poslovne sposobnosti koje neće biti predmet naše analize.³

*Bock protiv Nemačke*⁴

U slučaju *Bock protiv Nemačke* pitanje poslovne sposobnosti, odnosno sposobnosti podnosioca zahteva da vodi sudski postupak, pojavilo se u kon-

2 U velikom broju evropskih država omogućen je pristup sudovima za sve osobe delimično lišene poslovne sposobnosti koje žele da se taj status preispita. U 17 zemalja takav je pristup čak otvoren i za osobe koje su potpuno lišene poslovne sposobnosti. Postoji zajednička namera evropskih zakonodavstava da se osobama koje su lišene poslovne sposobnosti omogući da samostalno traže od sudova vraćanje (potpune) poslovne sposobnosti.

3 *Winterwerp protiv Holandije* br. 6301/73, presuda od 24. oktobra 1979. godine, *Vaudelle protiv Francuske* br. 35683/97, presuda od 30. januara 2001. godine, i *Egger protiv Austrije* 15780/89, presuda od 11. oktobra 1993. godine.

4 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 1118/84, od 29. marta 1989. godine.

tekstu brakorazvodne parnice. Naime, supruga podnosioca predstavke postavila je pitanje njegovog duševnog zdravlja,⁵ odnosno njegove parnične sposobnosti, s čim u vezi je pokrenula i postupak lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja podnosioca pod starateljstvo.

Evropski sud za ljudska prava analizirao je dužinu celog brakorazvodnog postupka, imajući u vidu razne faze. U vezi sa odlučivanjem o parničnoj sposobnosti podnosioca, Sud je naglasio da nacionalni sudovi treba da polaze od presumpcije sposobnosti, a da u slučajevima sumnje, odluke moraju doneti brzo budući da se radi o važnim stvarima. Sud je naglasio da je u ovom slučaju nadležan domaći sud imao sumnje koje nije uspeo rešiti pravovremeno, iako je, suprotno tome, veštačenje još pre pokretanja brakorazvodne parnice pokazalo psihičku stabilnost podnosioca zahteva. Svi zahtevi za njegovim lišenjem poslovne sposobnosti i stavljanjem pod starateljstvo bili su odbijeni, a pet nalaza veštaka utvrdilo je da je podnosilac bio zdrav, dok je samo jedan tvrdio suprotno. Konačno, Sud je naglasio da je podnosilac devet godina patio zbog sumnje u njegovu duševno zdravlje, što predstavlja ozbiljno kršenje ljudskog dostojanstva.

*Mater protiv Slovačke*⁶

U slučaju *Mater protiv Slovačke*, podnosilac predstavke⁷, slovački državljanin, žalio se na kršenje člana 6. stava 1. o suđenju u razumnom roku i na kršenje člana 8. stava 1. EKLJP, vezano za povredu prava na poštovanje privatnog života.

Podnosiocu predstavke oduzeta je poslovna sposobnost zbog duševne bolesti. U februaru 1987. godine podnosilac je tražio da mu se vrati poslovna sposobnost, a taj postupak je 1999. godine još uvek trajao.

Najpre je zahtev podnosioca za vraćanje poslovne sposobnosti odbačen od Okružnog suda 1989. godine, zato što je podnosilac odbio da ga pregleda veštak. Ipak, tu odluku Okružnog suda ukinuo je Vrhovni sud u maju 1990. godine. Nakon ukidanja odluke, Okružni sud je odredio veštaka za procenu bolesti, a nakon što je podnosilac nastavio da se protivi pregledu, naredio je podnosiocu da bude pregledan od određenog veštaka. Odluka koja je sadržala naredbu pregledanja kod veštaka takođe je poništena, ovog puta od Regionalnog suda u julu 1992. godine, zato što Okružni sud podnosiocu nije posta-

5 Od dokumenata na međunarodnom nivou koji se odnose na poslovnu sposobnost i regulišu položaj osoba sa mentalnim smetnjama napominjemo: Rezoluciju UN 46/119 o zaštiti osoba sa mentalnim smetnjama i poboljšanju mentalnog zdravlja, usvojenu na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 17. decembra 1991. godine, Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (99)4 o punoletnim osobama i poslovnoj sposobnosti i Preporuku Saveta Evrope br. R (2004) 10 o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva osoba sa mentalnim smetnjama, usvojenu 22. septembra 2004. godine.

6 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 31534/96, od 5. jula 1999. godine.

7 O vrstama predstavlki, načinu podnošenja predstavke Evropskom sudu za ljudska prava, videti R. Žarevac, *Vodič kroz postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava*, Beograd 2003, str. 28.

vio staratelja. Posle te odluke Regionalnog suda, Okružni sud je podnosiocu postavio staratelja. Nakon što se staratelj saglasio, Okružni sud je u avgustu 1993. godine naredio policiji da odvede podnosioca u bolnicu da bude pregledan. Meru Okružnog suda o prinudnom odvođenju podnosioca potvrdio je Regionalni sud.

Podnosilac je u bolnici boravio dva meseca. Veštak je u stručnom mišljenju procenio da podnosiocu treba postepeno vraćati poslovnu sposobnost, što je Okružni sud naveo u odluci iz novembra 1993. godine, uz zadržana ograničenja u pogledu prethodne saglasnosti staratelja za poslove koje preduzima, ugovore koje zaključuje, kao i za zasnivanje radnog odnosa ukoliko želi da se zaposli. Podnosilac se žalio Regionalnom sudu na ovu odluku Okružnog suda. Regionalni sud je u oktobru 1995. godine ukinuo odluku Okružnog suda od novembra 1993. godine, pozivanjem na razlog nepotpunosti izveštaja veštaka. Regionalni sud je zatražio novo veštačenje, na osnovu zahteva podnosioca. Okružni sud je u oktobru 1996. godine zatražio od Ministarstva zdravlja da odredi drugog veštaka, što je Ministarstvo učinilo u novembru 1996. godine. U oktobru 1997. godine, Okružni sud je podnosiocu naredio da se podvrgne veštačenju kod veštaka kojeg je odredilo Ministarstvo zdravlja, što je podnosilac ponovo odbio. U novembru 1996. godine, staratelj je tražio da bude razrešen dužnosti i da se postavi drugi staratelj. Drugi staratelj je postavljen u oktobru 1997. godine. U oktobru 1998. godine, postupak je još uvek bio u fazi mirovanja, jer se čekalo da podnosioca pregleda veštak. U aprilu 1999. godine, podnosiocu je postavljen novi staratelj.

Sud je istakao da su postupci koji se tiču poslovne sposobnosti regulisani članom 6. EKLJP.⁸ Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da ovakva hronologija događaja otvara pitanje kršenja člana 6. stava 1. EKLJP, koji kaže da suđenje treba da se sprovede u razumnom roku. Uvrđivanje razumnog roka zavisi od okolnosti slučaja, složenosti konkretnih činjenica i ponašanja strana u postupku. Posebna pažnja o razumnom roku poklanja se u bitnim slučajevima, među koje spada i pitanje poslovne sposobnosti. Činjenica da Okružni sud na početku nije postavio staratelja, da kasnije nije saslušao mišljenje veštaka, kao i da nije objasnio odlaganje u postavljanju drugog veštaka, govore da domaći sud nije posvetio posebnu pažnju u ovom postupku, te da je usled povrede odredbe o suđenju u razumnom roku došlo kršenja člana 6. stava 2. EKLJP.

Što se tiče povrede člana 8. stava 1. EKLJP, Sud je konstatovao da je, iako je određivanje prinudnog pregleda predstavljalo mešanje u privatni život podnosioca, takva mera bila u skladu sa članom 8. stavom 2. i odredbama domaćeg prava, radi zaštite prava podnosioca, te nije bila nesrazmerna cilju koji se hteo postići, a to je utvrđivanje stepena poslovne sposobnosti podnosioca. Po tom pitanju ostavljeno je polje slobodne procene državama da utvrde potrebu određivanja obaveznog veštačenja u postupcima lišenja poslovne sposobnosti. Prinudno medicinsko veštačenje, koje predstavlja mešanje u porodični život, u skladu sa članom 8. stavom 1. EKLJP, može biti proporcio-

8 M. Draškić, „Novi standardi za postupak lišenja poslovne sposobnosti: aktuelna praksa Evropskog suda za ljudska prava”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/2010, str. 355.

nalna i opravdana mera radi zaštite prava osobe kojoj se procenjuje poslovna sposobnost.

Sud je zaključio da će se, pri proceni da li su postupci okončani u razumnom vremenu, uzeti u obzir složenost postavljanja dijagnoze od strane veštaka i ponašanje pacijenta kome se vrši procena poslovne sposobnosti. Posebna pažnja se obraća na odnos suda u samom postupku.

*Shtukaturov protiv Rusije*⁹

Podnosilac predstavke Pavel Vladimirovič Štukaturov, ruski je državljanin rođen 1982. godine i živi u Sankt Peterburgu. Podnosilac je bolovao od psihijatrijskih oboljenja i 2003. godine zvanično je proglašen invalidom. U avgustu 2004. godine, majka podnosioca podnela je zahtev da sina liši poslovne sposobnosti, uz tvrdnju da on nije sposoban da živi samostalno i da mu je potreban staratelj.¹⁰ Podnosilac nije zvanično obavешten o tom postupku.

Okružni sud je 28. decembra 2004. godine održao ročište. Podnosilac predstavke, koji o tome nije bio obavешten, nije prisustvovao ročištu. Predmet je razmatran u prisustvu okružnog tužioca i zastupnika psihijatrijske bolnice u koju je podnosilac predstavke bio smešten u julu 2004. godine. Posle desetominutnog razmatranja, sud je podnosioca predstavke proglasio licem koje je zvanično lišeno poslovne sposobnosti. Sud se u odluci pozvao na psihijatrijski izveštaj od 12. novembra 2004. godine, u kome je ustanovljeno da je reč o licu koje boluje od šizofrenije i koje nije sposobno da shvati svoje postupke, niti da ih kontroliše. Majka podnosioca je određena za staraoca, čime je stekla zakonsko ovlašćenje da u svim stvarima postupa u ime podnosioca predstavke. Nakon odluke suda o lišenju poslovne sposobnosti, kada je u majčinom stanu našao sudsko rešenje iz decembra 2004. godine, podnosilac se obratio advokatu iz Centra za zaštitu prava psihijatrijskih bolesnika. Podnosilac se sastao sa advokatom 2. novembra 2005. godine kako bi oni razmotrili predmet i uložili žalbu. Advokat je zaključio da je podnosilac predstavke potpuno sposoban da shvati složena pravna pitanja.

Podnosioca predstavke majka je 4. novembra 2005. godine smestila u psihijatrijsku bolnicu. Podnosilac predstavke i njegov advokat tražili su dozvolu da se sastanu, ali je taj njihov zahtev odbijen. Od decembra 2005. godine, podnosiocu predstavke bio je onemogućen svaki kontakt sa spoljnim svetom. On je protiv svoje volje dobijao veoma jake lekove. U više navrata, u periodu od decembra 2005. do kraja januara 2006. godine, podnosilac je tražio od staratelja, Uprave bolnice, Ministarstva zdravlja, tužioca i načelnika psihijatrijske bolnice da ga puste iz bolnice, ali su zahtevi odbijeni. Advokat podnosioca predstavke je, takođe, bezuspešno podnosio molbe te sadržine i uložio je žalbu na rešenje iz decembra 2004. godine. Ta žalba je odbačena bez razmatra-

9 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 44009/05, od 27. marta 2008. godine.

10 M. Welstead, S. Edwards, *Family Law*, Oxford 2010, str. 401, o vrstama staratelja u engleskom pravu.

nja, uz obrazloženje da je podnosilac predstavke poslovno nesposoban, tako da žalbu u njegovo ime može da uloži samo njegova majka, kao staralac, a ona je bila protiv njegovog puštanja iz bolnice i protiv revizije rešenja iz decembra 2004. godine.

Evropski sud je, 6. marta 2006. godine, doneo privremenu meru u skladu sa pravilom 39. Poslovnika ESLJP. U toj odluci ruskoj vladi je ukazano na to da podnosiocu predstavke i njegovom advokatu treba obezbediti neophodno vreme i mesto za sastanak i pripremu slučaja za Sud. Vlasti su, međutim, odbile da ispune taj zahtev, budući da rusko zakonodavstvo ne smatra privremene mere ESLJP obavezujućim. Vlasti Rusije su saopštile da podnosilac ne može da preduzima ništa bez saglasnosti majke, te da se njegov advokat stoga ne može smatrati njegovim zakonskim zastupnikom. Podnosilac je, konačno, pušten iz bolnice 16. maja 2006. godine, ali ga je majka ponovo smestila u bolnicu 2007. godine. Kao poslovno nesposobno punoletno lice, podnosilac predstavke nema pravo da radi, da stupi u brak, da postane član nekog udruženja, da putuje, da prodaje ili kupuje imovinu.

Podnosilac je u svojoj predstavi naveo da je bez svog znanja proglašen poslovno nesposobnim. On je, osim toga, naveo da je bio nezakonito smešten u psihijatrijsku bolnicu, gde nije mogao da se izbori za reviziju svog statusa niti da se sastane sa svojim advokatom, kao i da je protiv svoje volje dobijao lekove. Podnosilac je tvrdio da je mešanje države bilo nezakonito, s obzirom na to da zakonski osnov na osnovu koga mu je oduzeta poslovna sposobnost nije bio dovoljno precizan. Takođe, podnosilac je tvrdio da nije postojao legitiman cilj jer on nije bio opasan po okolinu, te da mešanje nije bilo nužno u demokratskom društvu, budući da domaći sud nije izneo nikakve relevantne razloge za svoju odluku, kao i da ruski zakon nije predviđao mogućnost delimičnog oduzimanja poslovne sposobnosti. Mogućnost delimičnog lišenja poslovne sposobnosti postojala je samo u slučajevima zavisnosti od alkohola i droga.

Evropski sud za ljudska prava je ponovio da u slučajevima koji se odnose na prinudno (zakonito) lišenje slobode, lice koje je psihijatrijski obolelo treba ili da bude lično saslušano ili, ako je to neophodno, u nekom vidu zastupništva. S obzirom na posledice takvih postupaka na ličnu samostalnost i, u ovom slučaju, na slobodu podnosioca predstavke, njegovo prisustvo na ročištu bilo je neophodno, ne samo da bi se podnosiocu pružila prilika da iznese svoj slučaj, već i zato da bi se sudiji omogućilo da izgradi mišljenje o mentalnim sposobnostima podnosioca. Osim toga, podnosilac nije mogao ni da ospori rešenje iz decembra 2004. godine, zato što je njegova žalba odbačena bez razmatranja. Iz tih razloga, ESLJP je zaključio da postupak pred sudom koji je vođen po predmetu podnosioca predstavke nije bio pravičan, čime je prekršen član 6. stav 1. EKLJP. Sud je istakao da je mešanje u privatni život podnosioca predstavke bilo veoma ozbiljno – mešanje je imalo za posledicu to da je podnosilac postao potpuno zavisan od svog zvaničnog staratelja, majke, u gotovo svim oblastima života na neodređeno vreme. Sud je podsetio na to da je bilo procesnih manjkavosti u postupku za lišenje poslovne sposobnosti,

budući da se domaći sud pozvao isključivo na izveštaj lekara – psihijatra od 12. novembra 2004. godine. Osim toga, rusko zakonodavstvo ne predviđa nikakav vid graničnog slučaja, stoga što predviđa samo punu poslovnu sposobnost i potpuno lišenje poslovne sposobnosti. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da je mešanje u privatni život podnosioca predstavke bilo nesrazmerno zakonitom cilju zaštite interesa i zdravlja drugih kome je ruska vlada težila, čime je prekršen član 8. EKLJP. Sud smatra da nije pouzdano dokazano da je duševno stanje podnosioca predstavke bilo takvo da je nitalagalo da on bude smešten u instituciju. Sud zaključuje da hospitalizacija podnosioca nije bila zakonita, čime je prekršen član 5 stav 1 tačka (e).

Sud je istakao da je Ruska Federacija, time što je dugo onemogućavala podnosiocu predstavke da se sastane sa svojim advokatom i da komunicira sa njim, kao i time što nije izvršila privremenu meru, sprečila podnosioca predstavke da se obrati ESLJP, čime je propustila da izvrši obavezu shodno članu 34. da ni na koji način ne ometa vršenje prava na podnošenje pojedinačne predstavke.

Sud je prihvatio mišljenje ruskih vlasti da je mera donesena u skladu sa zakonom, radi ostvarenja legitimnog cilja, te se nakon toga usredsredio na test proporcionalnosti. Sud je prvo naglasio da je mešanje u život podnosioca bilo ozbiljno, uzimajući u obzir posledice, te da je samo staratelj bio ovlašćen za pokretanje postupka za vraćanje poslovne sposobnosti.¹¹ Sud je ponovio svoj nalaz u vezi s proceduralnim problemima koje je analizirao pod članom 6. Konvencije, naglašavajući posebno kako je rasprava u postupku trajala samo deset minuta.

Sud je, dalje, analizirao razloge na temelju kojih je odluka donesena. Naveo je kako je medicinsko veštačenje na osnovu kojeg je sud doneo odluku nejasno u pogledu posledica podnosiočeve bolesti na njegovu mogućnost razumevanja i kontrolisanja sopstvenih postupaka, odnosno na njegov društveni i lični život, te je naglasio da postojanje duševne bolesti, pa i teške, ne može biti jedini razlog oduzimanja poslovne sposobnosti. S tim u vezi, Sud je smatrao da ruski zakon, koji ne predviđa mogućnost delimičnog lišenja poslovne sposobnosti u slučajevima duševnih bolesti, nije u skladu sa zahtevima Preporuke (99) 4 Komiteta ministara Saveta Evrope. Sud je zaključio da je mešanje u privatni život podnosilaca zahteva bilo nerazumno te da je došlo do kršenja člana 8. Konvencije – prava na poštovanje privatnog i porodičnog života.

X. protiv Hrvatske¹²

Podnosilac predstavke X., državljanka Hrvatske, rođena je 1972. godine i živi u Zagrebu. Podnosilac boluje od paranoidne šizofrenije i protiv nje je, nakon što je pokušala samoubistvo, pokrenut postupak za lišenje poslovne sposobnosti u decembru 1998. godine, na predlog Centra za socijalni rad.

11 O širokim ovlašćenjima i višestrukoj ulozi organa starateljstva kao staratelja u našem pravu, videti: M. Janjić-Komar, R. Korać, Z. Ponjavić, *Porodično pravo*, Beograd 1999, str. 261.

12 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 11223/04, od 17. jula 2008. godine.

Podnosiocu je za staratelja postavljena njena majka. Podnosilac je rodila ćerku A., u decembru 1999. godine, koja je kasnije data je na usvajanje bez njenog znanja i pristanka. Nakon uvida suda u novo veštačenje, podnosilac je u maju 2001. godine potpuno lišena poslovne sposobnosti. Za staratelja je, umesto njene majke, postavljena osoba iz Centra za socijalni rad. U februaru 2004. godine podnosilac je tražila da joj se vrati poslovna sposobnost. Nakon dva veštačenja, domaći sud je 10. marta 2005. godine, pozivajući se na psihijatrijsku ocenu u kojoj je navedeno da je bolest podnosioca uznapredovala i da ona i dalje nije kadra da se stara o svojim interesima, odbio njen zahtev da joj se vrati poslovna sposobnost. Ćerka podnosioca je u julu 2000. godine data na hraniteljstvo kod babe, majke podnosioca. U to vreme je i podnosilac predstavke bila u kontaktu sa detetom jer je živela u istom domaćinstvu sa svojom majkom, koja se starala o detetu. Pošto je X. živela u istom domu sa detetom, 22. novembra 2001. godine, njena ćerka je prebačena na staranje u ustanovu socijalne zaštite¹³ (Dečje selo), uz obrazloženje da se podnosilac predstavke meša u vaspitanje deteta. Nakon smeštanja u socijalnu ustanovu pokrenut je postupak za usvajanje deteta i ono je u septembru 2003. godine usvojeno.

Podnosilac je smatrao da joj je time što je lišena poslovne sposobnosti uskraćeno pravo da učestvuje u postupku usvojenja svoje kćeri i time povređeno pravo na porodični život.

Sud je utvrdio da je u vreme dok je ćerka bila pod starateljstvom svoje babe (majke podnosioca) postojala veza između podnosioca i njene ćerke koja je predstavljala porodični život. Nije bilo sumnje u to da je usvajanje potpuno raskinulo odnos podnosioca predstavke sa njenom ćerkom i da je to predstavljalo veoma ozbiljno mešanje u pravo na poštovanje porodičnog života. Hrvatske vlasti su navele da je mešanje imalo osnov u nacionalnom zakonodavstvu – u Zakonima o porodici iz 1998. i 2003. godine, i da se njime težilo legitimnom cilju zaštite najboljih interesa deteta. Sud je istakao da ni u jednom trenutku u postupku vođenom pred domaćim sudovima, koji je prethodio usvajanju devojčice, nije bio ocenjen odnos podnosioca i njene ćerke, uprkos činjenici da je, prema unutrašnjem pravu, jedna od posledica odluke kojom je podnosilac bila lišena poslovne sposobnosti bilo njeno potpuno isključenje iz postupka usvajanja. Isto tako, nije bila doneta nikakva posebna odluka o roditeljskim pravima podnosioca predstavke. Bez obzira na sve to, devojčica je data na usvajanje, a majci nije bilo dozvoljeno da ni u kom vidu učestvuje u postupku usvajanja, osim što je, navodno, obavestena o tome telefonom. Sud je zaključio da teško može da prihvati da neko kome je oduzeta poslovna sposobnost treba automatski da bude isključen iz postupka usvajanja koji se odnosi na njegovo dete. Sud je takođe zaključio da je, umesto što je ukratko bila obavestena o odluci koja se ticala njene ćerke, podnosiocu trebalo pružiti mogućnost da iznese svoje mišljenje o potencijalnom usvajanju koje je bilo u toku. Sud je istakao da podnosilac nije bila u dovoljnoj meri uključena u proces odlučivanja, posebno s obzirom na presudan uticaj

13 Videti, V. Jovanović, „Starateljstvo nad detetom na smeštaju u ustanovi socijalne zaštite”, zbornik radova *Novo porodično zakonodavstvo*, Kragujevac 2005, str. 375.

koji je odluka o smeštaju deteta u socijalnu ustanovu imala na njen odnos sa ćerkom. Iz tih razloga, Sud je zaključio da je, u datim okolnostima, isključivši podnosioca predstavke iz postupka koji je za krajnji ishod imao usvajanje njene ćerke, Hrvatska prekršila obavezu osiguranja prava podnosioca predstavke na poštovanje privatnog i porodičnog života, što je predstavljalo povredu člana 8. EKLJP.

Sud je naglasio da ni u jednom od postupaka koji su prethodili usvojenju nijedan sud ni drugi državni organ nije razmatrao odnos podnosioca i njene ćerke. Osim toga, nije doneta ni odluka o lišenju roditeljskog prava, već je neko vreme podnosilac čak i učestvovala u vaspitanju deteta. Uprkos tome, dete je usvojeno bez pristanka podnosioca i njenog učestvovanja u postupku usvojenja.

Sud je, dalje, smatrao da su takvim automatskim isključivanjem osobe bez poslovne sposobnosti iz postupka usvojenja sopstvenog deteta prekršene odredbe člana 8. EKLJP. Podnosiocu je trebalo pružiti priliku da bude saslušana u tom postupku, a time i mogućnost da izrazi svoje stavove o mogućem usvojenju svoje ćerke. Naime, odluka o usvojenju bila je presudna za budućnost odnosa između podnosioca i njenog deteta. Stoga, Sud ističe na kraju da je to nedvosmisleno bila odluka u čije donošenje bilo potrebno uključiti podnosioca predstavke, što nije učinjeno jer je bila lišena poslovne sposobnosti.

*Salontaji-Drobnjak protiv Srbije*¹⁴

Do sada je pred Evropskim sudom za ljudska prava doneta jedna presuda protiv države Srbije u materiji lišenja poslovne sposobnosti.¹⁵ To je presuda iz 2009. godine u slučaju *Salontaji-Drobnjak protiv Srbije*.

Odredbe o lišenju poslovne sposobnosti u našem zakonodavstvu sadržane su u Porodičnom zakonu¹⁶ i Zakonu o vanparničnom postupku.¹⁷

Podnosilac predstavke je Slavko Salontaji-Drobnjak, srpski državljanin rođen 1949. godine, sa prebivalištem u Vrbasu u Srbiji. Podnosilac je od 1973. godine pred domaćim sudovima pokrenuo više od 200 sporova protiv preduzeća u kome je radio i njegovog rukovodstva, kao i tužbi protiv raznih fizičkih lica i državnih funkcionera, navodeći kao razlog nepoštovanje zakona, maltretiranje i zloupotrebu službenog položaja. On je po istom osnovu podneo i čitav niz krivičnih prijava.

Protiv podnosioca je 1996. godine pokrenut krivični postupak zbog upućivanja pretnji direktoru preduzeća u kome je bio zaposlen. Sud je kasnije utvrdio da podnosilac ne može biti pozvan na krivičnu odgovornost pošto nije u stanju da kontroliše svoje postupke i razume prirodu optužbi koje mu se

14 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 36500/05, od 13. oktobra 2009 godine.

15 Videti M. Draškić, *Porodično pravo i prava deteta*, Beograd 2010, str. 355, povodom lišenja poslovne sposobnosti u našem pravu.

16 „Službeni glasnik RS”, br. 18/05.

17 „Službeni glasnik RS”, br. 25/82 i 48/88.

stavljaju na teret, te je izdao nalog da se podnosilac predstavke uputi na psihijatrijsko lečenje u ustanovu otvorenog tipa. Podnosilac se redovno javljao lekaru u periodu koji je naznačio sud, odnosno do novembra 1998. godine.

U martu 2002. godine, nadležni sud je izdao nalog za psihijatrijsko veštačenje podnosioca predstavke na zahtev Centra za socijalni rad. U nalazu veštaka iz decembra 2004. godine navodi se da podnosilac predstavke pati od paranoje, koja se ogleda u njegovoj stalnoj potrebi da se tuži, uz preporuku da mu se delimično oduzime poslovna sposobnost. U februaru 2005. godine, održano je ročište na kome podnosilac predstavke nije prisustvovao, na kome ga je zastupao advokat po službenoj dužnosti, koga on ranije nikada nije sreo. Na ročištu je odlučeno da se podnosilac delimično liši poslovne sposobnosti. Krajem februara 2005. godine, podnosilac je uhapšen pod optužbom da je upućivao pretnje sudiji. Tokom boravka u pritvoru, iz koga je pušten u maju 2005. godine, urađeno je novo psihijatrijsko veštačenje, kojim je utvrđeno da podnosilac pati od određenog poremećaja ličnosti, ali da se to ne može okvalifikovati kao mentalno oboljenje, uz zaključak da se ne može sa izvesnošću tvrditi da on nije u stanju da krivično odgovara za svoje postupke. Podnosilac predstavke 2005. godine upućuje zahtev za vraćanje poslovne sposobnosti, što sud odbija uz obrazloženje da on nije u stanju da sam sebe zastupa ako nema staratelja. Centar za socijalni rad imenuje njegovog sina za staratelja. Kada je sin podnosioca predstavke podneo zahtev sudu da se njegovom ocu vrati poslovna sposobnost, zahtev je odbijen uz obrazloženje da staratelj nije prethodno pribavio mišljenje Centra za socijalni rad. Domaći sud je istakao da bez prethodno pribavljenog mišljenja Centra za socijalni rad staratelj ne može da pokrene postupak za vraćanje poslovne sposobnosti.

Sušтина pritužbi podnosioca na pravičnost postupka za lišenje poslovne sposobnosti svodila se na to da on nije prisustvovao ročištu kada je delimično lišen poslovne sposobnosti, da on tom prilikom nije imao zastupnika koji bi na delotvoran način štitiо njegove interese, kao i da odluka domaćeg suda da se on delimično liši poslovne sposobnosti nije bila na dovoljan način obrazložena.

Evropski sud za ljudska prava utvrdio je dve povrede člana 6. stav 1. EKLJP – pravičnost postupka za delimično lišenje poslovne sposobnosti i pravo na pristup sudu u vezi sa vraćanjem potpune poslovne sposobnosti, i povredu člana 8. EKLJP – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Sud je, priznajući državi Srbiji izvesno polje slobodne procene u ovoj situaciji, našao:

- 1) da je podnosilac bio isključen sa ročišta na kome je lišen poslovne sposobnosti, čime je bio onemogućen da ospori nalaz veštaka kojim je preporučeno da bude delimično lišen poslovne sposobnosti;
- 2) da je u odluci Opštinskog suda, kojom je podnosilac delimično lišen poslovne sposobnosti, samo rečeno da prisustvo podnosioca ne bi bilo „svrsishodno”, bez ikakvog dodatnog obrazloženja, sa pozivom na član 36. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku na krajnje neodređen način;

- 3) da prisustvo podnosioca na ročištu nije moglo biti isključeno na osnovu arbitrarnog predviđanja o njegovoj hipotetičkoj beskorisnosti;
- 4) da iako je podnosiocu za pomenuto ročište obezbeđena pravica imenovana od države, on nije bio u prilici da se sretne sa njom niti da joj da instrukcije kako bi trebalo da zastupa njegove interese;
- 5) da postupak, uzet u celini, nije zadovoljio zahteve pravičnosti, zbog čega je došlo do povrede člana 6. stav 1. EKLJP u vezi sa pravom na pravično suđenje.

Naime, Sud je našao izvesnu nesrazmeru između srpskog zakonodavstva i njegove primene u odnosu na ograničavanje prava podnosioca na pristup sudu, povodom vraćanja poslovne sposobnosti. Nedostatak domaćeg zakonodavstva, u vezi sa tim, predstavlja činjenica da nije predviđeno periodično sudsko razmatranje stanja podnosioca, s obzirom na to da je i principom 14. Preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope od 23. februara 1999. godine predviđeno da bi lišenje poslovne sposobnosti trebalo da bude vremenski ograničeno, uz periodično preispitivanje.¹⁸ Nasuprot takvom rešenju, zakonodavstvo Srbije u toj oblasti ključna, gotovo diskreciona ovlašćenja daje Centru za socijalni rad.

*Kiss protiv Mađarske*¹⁹

Podnosilac predstavke, u ovom slučaju, bio je Alajos Kiss, mađarski državljanin, rođen 1954. godine, osoba koja je patila od manične depresije i iz tog razloga je stavljena pod delimično starateljstvo. Podnosiocu je 1991. godine dijagnostikovana manična depresija, a 27. maja 2005. godine delimično je lišen poslovne sposobnosti i postavljen mu je staratelj. U rešenju u kome je

18 Francuska je jedna od evropskih država koja je izmenila svoje odredbe o lišenju poslovne sposobnosti odraslih lica.

Odredbe Zakona o poslovnoj sposobnosti iz 1968. godine bile su zastarele, pa se javila potreba za reformom. Donet je nov Zakon o zaštiti poslovno nesposobnih lica 5. marta 2007. godine. Taj zakon je zadržao originalne mere zaštite, uz određene izmene. Kao rezultat izmena, zakon i dalje predviđa dva oblika starateljstva – tutorstvo i kuratorstvo, ali su okviri tih pojmova redefinisani. Prvo, principi neophodnosti i proporcionalnosti ogledaju se u kontekstu nametanja zaštitnih mera i, drugo, jasna je razlika između pravne i socijalne zaštite tih lica. Glavno težiste ove reforme je da se nađe najbolji način da se zaštita prilagodi situaciji i potrebama lica koje se lišavaju poslovne sposobnosti. Eliminirani su rasipnost, neumerenost i nerad kao osnovi za izricanje zakonskih mera zaštite. Reforma uzima u obzir i želje zaštićenog lica, pre svega tako što omogućava licu da unapred izabere osobu koja će biti odgovorna za njegovu zaštitu u slučaju da se takvo lice nađe u situaciji za koju zakon predviđa izricanje ovih zaštitnih mera.

Reforma menja ulogu sudije u postupku određivanja starateljstva, tako da sudija ne može više izricati mere zaštite na sopstvenu inicijativu i dužan je da se pridržava rokova trajanja zaštitnih mera. Sudija ima obavezu da prilikom odlučivanja uzme u obzir novu društvenu realnost, kao što su Pakt o solidarnosti (PACS) ili priznavanje vanbračnog partnera, tako što će dozvoliti da oni budu zaduženi za zaštitu poslovno nesposobnih lica – njihovih partnera.

19 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 38832/06, od 20. maja 2010 godine.

lišen poslovne sposobnosti naznačeno je da podnosilac može sam da se stara o sebi, ali da povremeno pokazuje znake agresije i da preterano troši novac. On se nije žalio na ovu odluku suda.

Podnosilac je 13. februara 2006. godine saznao da nije upisan u birački spisak za predstojeće izbore usled toga što je lišen poslovne sposobnosti. Parlamentarni izbori održani su 9. i 23. aprila 2006. godine, a podnosilac nije mogao da glasa na izborima jer mađarski Ustav potpuno zabranjuje pravo na glasanje osobama koje su pod starateljstvom.²⁰

Podnosilac se žalio da je usled lišenja poslovne sposobnosti prekršeno njegovo pravo da glasa na izborima.

Evropski sud za ljudska prava jednoglasno je utvrdio da takva apsolutna zabrana prava na glasanje krši pravo na slobodne izbore predviđeno članom 3. Protokola 1 EKLJP.²¹

Sud je, osvrnuvši se na navode mađarskih vlasti, istakao da ne može da prihvati da apsolutna zabrana prava na glasanje osobama pod delimičnim starateljstvom, bez obzira na njihove trenutne sposobnosti, potpada pod prihvatljivo polje slobodne procene države. Iako je Sud ponovio da je polje slobodne procene države široko, ono nije i sveobuhvatno. Ako se ograničavanje fundamentalnih prava odnosi na posebno osetljive grupe u društvu koje su trpele diskriminaciju u prošlosti, kao što su osobe sa mentalnim invaliditetom, onda je polje slobodne procene jedne države značajno uže, te moraju da postoje jaki razlozi za ograničavanja koja su u pitanju. Uže polje procene države, takođe, važi i za osobe koje trpe drugačiji tretman samo na osnovu svog roda, rase ili seksualne orijentacije.²² Kao razlog, ESLJP navodi da su te grupe istorijski bile predmet predrasuda sa dugoročnim posledicama koje su rezultirale njihovom društvenom isključenošću. Takve predrasude mogu da nametnu zakonodavne stereotipe koji zabranjuju individualizovanu procenu kapaciteta i potreba.

Podnosiocu tužbe je u ovom slučaju prekršeno pravo na glasanje zbog nametanja automatskog i paušalnog ograničenja građanskih prava osobama koje su pod delimičnim starateljstvom.²³

20 Za reformu lišenja poslovne sposobnosti u Mađarskoj, videti http://www.efoesz.hu/download/hungarian_legal_capacity_reform_efoesz.pdf.

21 O aktivnom i pasivnom biračkom pravu, videti J. Kenner, *European Union Legislation 2010–2011*, London and New York 2010, str. 195.

22 Evropski sud za ljudska prava je konstatovao da se uvođenje posebnih proceduralnih garancija može pokazati neophodnim radi zaštite interesa pojedinaca koji, usled mentalnih smetnji, nisu u potpunosti sposobni da samostalno preduzimaju radnje u svoju korist. Videti *Winterwerp v Netherlands* br. 6301/73, presuda od 24. oktobra 1979. godine (A/33) (1979-80), 2 EHRR 387, para. 60.

23 Odluka ESLJP u ovom slučaju ima posledice i na druge evropske zemlje. Postoji sličnost između ovog slučaja i slučaja *Hirst protiv Velike Britanije* iz 2005. godine, u kojem je Sud zaključio da paušalna zabrana prava na glasanje zatvorenicima predstavlja kršenje EKLJP. Princip individualne zakonske procene proširen je i na osobe sa mentalnim invaliditetom, čime se ističu važnost prava na glasanje i stroga obazrivost kada je ograničavanje prava na glasanje u pitanju. Takođe, primećeno je da se Sud prvi put poziva i na Konvenciju UN o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine.

Stanev protiv Bugarske²⁴

Podnosilac predstavke Rusi Kosev Stanev, bugarski je državljanin rođen 1956. godine, koji živi u Pastru u Bugarskoj. Godine 2000. i 2001. bugarski sudovi su ga delimično lišili poslovne sposobnosti zato što nije bio sposoban da na adekvatan način vodi svoje pravne poslove i da shvati posledice svojih postupaka. Sud je svoju odluku doneo na temelju dijagnoze šizofrenije, od koje je bolovao od 1975. godine. Podnosilac je 2002. godine stavljen pod delimično starateljstvo Centra za socijalni rad, s obzirom na to da niko od članova porodice nije hteo da se prihvati starateljske funkcije. Radnik Centra za socijalni rad je 10. januara 2002. godine smestio podnosioca u Dom za socijalnu zaštitu za osobe sa psihičkim poremećajima bez prethodnog obaveštenja.²⁵ Direktor pomenutog Doma postavljen je za njegovog staratelja. Predviđeno je da podnosilac može napustiti instituciju samo uz dozvolu direktora.

Odbor za prevenciju torture, nehumanog i degradirajućeg postupanja i kažnjavanja Saveta Evrope²⁶ (CPT) u svojim službenim posetama instituciji tokom 2003. i 2004. godine, utvrdio je da su uslovi u navedenom Domu nehumani i degradirajući, navodeći niz nedostataka koji se odnose na brigu, ishranu, sanitarne i higijenske uslove u kojima su štićenici boravili.

Podnosilac je pokušao da vrati poslovnu sposobnost u decembru 2004. godine. Centar za socijalni rad odbio je, 2005. godine, da pred sudom pokrene postupak za vraćanje poslovne sposobnosti, smatrajući da podnosilac ne može da živi sam i da je za njega najpogodnije mesto institucionalni smeštaj, temeljeći takav zaključak na medicinskom veštačenju iz iste godine. Podnosilac je neuspešno pokušao da vrati poslovnu sposobnost tako što je tražio od gradonačelnika grada Rile da sudu podnese zahtev za vraćanje poslovne sposobnosti. Njegovu molbu gradonačelnik je odbio uz obrazloženje da takav zahtev može podneti jedino staratelj podnosioca.²⁷ Podnosilac je, pak, neko-

24 Presuda Evropskog suda za ljudska prava br. 36760/06, od 19. januara 2012. godine

25 Evropski sud za ljudska prava ispitivao je pitanje prinudnog zadržavanja radi psihijatrijskih analiza u okviru člana 5. EKLJP i prava na slobodu. U slučaju *Nowicka protiv Poljske*, Evropski sud je smatrao da je zadržavanje pojedinca da bi se ispunila zakonska obaveza, kakva je izvršenje sudske naredbe da se obavi psihijatrijsko veštačenje, dozvoljeno. Međutim, ESLJP je, takođe, utvrdio da zadržavanje osobe pre vršenja veštačenja, kao i produžavanje prinudnog zadržavanja nakon što je takva obaveza prestala da postoji, ne ispunjava uslov proporcionalnosti između dva sukobljena interesa – onog koji ima država da proceni nečije psihičko stanje i interesa pojedinca da uživa svoje pravo na slobodu, te stoga predstavlja kršenje člana 5. EKLJP. U drugom slučaju, *Bock protiv Nemačke*, koji je prethodno prikazan, bilo je reč o dužini trajanja postupka zbog ponovljenog naloga suda da se izvrši psihijatrijsko veštačenje. Evropski sud je smatrao da prinudni psihijatrijski pregledi predstavljaju kršenje člana 6. (pravo na pravično suđenje) i člana 8. EKLJP (pravo na privatnost i porodični život). Prema tome, postojanje mogućnosti da nekoj osobi nedostaje sposobnost za normalno rasuđivanje nije sama po sebi dovoljan osnov da se ta osoba protiv njene volje zadrži u psihijatrijskoj ustanovi. Videti presude *Nowicka v. Poland* br. 30218/96, od 3. decembra 2002. godine, i *Bock v. Germany* br. 11118/84, presuda od 21. februara 1989. godine.

26 S. Lilić, *Evropsko upravno pravo*, Beograd 2011, str. 91, o institucijama Saveta evrope.

27 Odluke sudova u Srbiji o tome ko može pokrenuti postupak za lišenje poslovne sposobnosti imaju različitu pravnu argumentaciju. U jednom slučaju, žalbeni sud je odlučio

liko puta usmeno tražio od svog staratelja da pokrene postupak za vraćanje poslovne sposobnosti, ali su sve njegove molbe odbijene. U novom, privatnom veštačenju iz 2006. godine, navedeno je da je podnosilac bio pogrešno dijagnostikovao kao šizofreničar, prema veštačenju iz 2005. godine. Novim veštačenjem je utvrđeno da je bio zavisao od alkohola, a simptomi takvog oblika zavisnosti mogu se pomešati sa šizofrenijom. Takođe, utvrđeno je da se njegovo duševno stanje popravilo, da nije bilo opasnosti od pogoršanja, te da je direktor Doma smatrao da se podnosilac može reintegrirati u društvo. S druge strane, njegovo zdravlje bi bilo oštećeno daljim ostankom u Domu.

Podnosilac se u predstavi žalio na uslove života u Domu, kao i na nezakonito i proizvoljno lišenje slobode protivno svojoj volji. Prema bugarskim zakonima, za njega je bilo nemoguće da traži da se takvo postupanje sudski ispita. Konačno, žalio se da je stavljanjem pod starateljstvo, uključujući i njegov smeštaj u instituciju, povređeno njegovo pravo na poštovanje privatnog života, utemeljeno na čl. 8. i 13. EKLJP.

Evropski sud za ljudska prava našao je da su, iako je podnosilac bio smešten u zgradi koju je mogao napustiti, vreme koje je provodio izvan institucije i mesta koja je, prema odluci staratelja, mogao posetiti, uvek bila ograničena kontrolom i restrikcijama. Sud je smatrao da su ograničenja izlazaka i činjenica da su zaposleni u Domu kod sebe držali lična dokumenta podnosioca značajne restrikcije na njegovu ličnu slobodu i kretanje. Bugarske vlasti nisu dokazale da je zdravstveno stanje podnosioca bilo takvo da ga stavlja u neposredan rizik ili da zahteva nametanje bilo kakvih specijalnih ograničenja namenjenih njegovoj zaštiti.²⁸ Trajanje njegovog smeštaja u Domu nije bilo vremenski određeno. U pogledu smeštaja u instituciju nije traženo mišljenje podnosioca niti je podnosilac ikada na to pristao.²⁹ Već od 2004. godine, podnosilac je eksplicitno izražavao želju da napusti instituciju, kako psihijatrija, tako i u svojim zahtevima vlastima da mu se vrati poslovna sposobnost. Sud, stoga, nije uveren da je podnosilac na bilo koji način pristao na prinudni smeštaj. Nije utvrđeno ni da je podnosilac predstavljao pretnju za sebe ili druge. Takođe, ESLJP je konstatovao i nedostatke u proceni da li je podnosilac zaista i dalje patio od poremećaja zbog kojeg je zadržan u

---

da psihijatrijska ustanova ne može da podnese predlog za lišenje poslovne sposobnosti jednog od svojih pacijenata. Stanovište suda bilo je da je lista osoba ovlašćenih za pokretanje postupka, prema Zakonu o vanparničnom postupku, iscrpna. Videti, Okružni sud u Beogradu, GŽ 10262/84. Istovremeno, u jednoj drugoj odluci drugostepeni sud je, postupajući po žalbi, smatrao da se predlog za pokretanje postupka ne može odbaciti samo zato što ga je podnelo lice koje za to nije ovlašćeno, ukoliko je postupak već otpočeo. Videti: Okružni sud u Požarevcu, GŽ 643/90. Zakon o vanparničnom postupku u članu 32. stavu 2. predviđa da „postupak za lišenje poslovne sposobnosti sud pokreće i vodi po službenoj dužnosti, kao i po predlogu organa starateljstva, bračnog druga, deteta ili roditelja lica kod koga su se stekli zakonski uslovi za lišenje, odnosno ograničenje poslovne sposobnosti”. U stavu 2. istog člana dopunjava se krug ovlašćenih subjekata tako što se „postupak pokreće i po predlogu dede, babe, brata, sestre, kao i unuka, ako sa tim licem žive u porodičnoj zajednici”.

28 Videti: „Mental Hospitalization of Children and the Limits of Parental Authority”, *The Yale Law Journal*, Vol. 88, Num. 1, November 1978, str. 188.

29 Videti slučaj *Winterwerp v. The Netherlands* br. 6301/73 od 24. oktobra 1979. godine. Više o tome: M. Janis, R. Kay, A. Bradley, *European Human Rights Law*, Oxford 2000, str. 338.

instituciji. Nijedna aktivnost nije učinjena sa ciljem da se poremećaj procesni u bugarskom zakonodavstvu. Sud je zaključio da je smeštaj podnosioca u Dom socijalne zaštite bio nezakonit i neopravdan, te da bugarske vlasti nisu imale osnova za takav smeštaj. Sud je primetio da bugarske vlasti nisu navele nijedan domaći pravni lek na temelju koga bi podnosilac imao direktnu mogućnost da ispita zakonitost njegovog smeštaja u instituciju i ospori neograničeno trajanje takve mera. Prema bugarskom zakonu, nije postojala mogućnost da podnosilac samostalno pokrene postupak za vraćanje poslovne sposobnosti. Takođe, bugarsko zakonodavstvo nije omogućavalo periodični sudski nadzor nad smeštajem u Dom za osobe s duševnim smetnjama. Kako smeštaj podnosioca u instituciju nije u bugarskom pravu prepoznat kao lišenje slobode³⁰, nije bilo nikakvih pravnih lekova da se ispita zakonitost tog smeštaja. Podnosilac je bio izložen nečovečnim uslovima u periodu od oko sedam godina, što je konstatovano i u izveštaju CPT, nakon što je posetio Dom. Iako su bile obeveštene o izveštaju, bugarske vlasti nisu ništa učinile da u periodu od 2002. do 2009. godine zatvore ovu instituciju. Sud je smatrao da nedostatak finansijskih resursa, koji su bugarske vlasti navele, nije bio relevantan argument da opravda držanje podnosioca u opisanim uslovima. Iako nije dokazano da su bugarske vlasti namerno degradirajuće postupale prema podnosiocu, životni uslovi kojima je bio izložen u periodu od oko sedam godina predstavljaju povredu člana 3. Konvencije. Sud je konstatovao da, čak i da je podnosilac imao mogućnost da vrati svoju poslovnu sposobnost i napusti instituciju, ne bi mogao ostvariti naknadu štete za tretman kojem je bio izložen tokom boravka u instituciji. Stoga je počinjena povreda člana 13. u skladu sa povredom člana 3.

Sud je utvrdio da podnosilac nije bio u mogućnosti da zatraži vraćanje poslovne sposobnosti ni na koji način, osim putem svog staratelja ili osoba iz člana 277. Zakona o krivičnom postupku. Takođe, utvrđeno je da, u skladu sa bugarskim zakonom, nije bilo pravne razlike između osoba potpuno i delimično lišenih poslovne sposobnosti, te da nije bilo mogućnosti revizije rešenja o lišenju poslovne sposobnosti. Sud je zaključio da je, čak i kad je neka osoba samo delimično lišena poslovne sposobnosti, pravo da se traži sudsko preispitivanje rešenja o poslovnoj nesposobnosti jedno od fundamentalnih procesnih prava za zaštitu onih koji su delimično lišeni poslovne sposobnosti. Iz toga sledi da osobe lišene poslovne sposobnosti treba da imaju direktan pristup sudovima.

Zaključak

Kada su u pitanju presude koje se tiču lišenja poslovne sposobnosti, može se zaključiti da biološka ili medicinska činjenica (duševna bolest ili smetnja) dovodi do onemogućavanja ostvarivanja određenog (porodičnog) prava. Bolest ili smetnja u razvoju uslovljavaju lišenje poslovne sposobnosti, a lišenje poslovne sposobnosti onemogućava ostvarivanje prava, odnosno

30 O pitanju poslovne sposobnosti u krivičnom postupku, videti slučaj *Vaudelle protiv Francuske* br. 35683/97, od 30. januara 2001. godine.

učestvovanje u postupku u kome se odlučuje o pravu osobe lišene poslovne sposobnosti. Žalbe osoba lišenih poslovne sposobnosti ne odnose se na biološku činjenicu koja dovodi do lišenja, već na to što pokretanje postupka pred domaćim sudovima onemogućava učestvovanje stranke u postupku lišenja poslovne sposobnosti, saslušanje stranke o čijoj poslovnoj sposobnosti se odlučuje, periodično preispitivanje odluke o lišenju, kao i mogućnost pokretanja postupka za vraćanje poslovne sposobnosti. U određenim slučajevima žalba se odnosila na zakonsko nepredviđanje delimičnog lišenja poslovne sposobnosti.

Lišenjem poslovne sposobnosti onemogućava se ostvarivanje porodičnog prava – učestvovanje u postupku usvajanja deteta, održavanje ličnih odnosa sa detetom, učestvovanje u brakorazvodnom postupku. Analizirane presude ESLJP predočavaju postojanje dve grupe slučajeva. Najpre, to su slučajevi u kojima je reč o postupku lišenja poslovne sposobnosti. U ovoj grupi izdvajamo dve podgrupe. Postupci u kojima se radi o proceduralnim nedostacima prilikom lišenja poslovne sposobnosti, kao što je neušestvovanje stranke o čijoj se poslovnoj sposobnosti odlučuje na ročištu, nesaslušanje stranke, nepreispitivanje odluke o lišenju polovne sposobnosti (*contra legem*, trajno lišenje poslovne sposobnosti). Druga podgrupa odnosi se na zakonske nedostatke u državama članicama, što se ogleda u nepredviđanju delimičnog lišenja poslovne sposobnosti, odnosno nemogućnosti vraćanja poslovne sposobnosti.

Druga grupa slučajeva, ne odnosi se direktno na pitanje lišenja poslovne sposobnosti, već na određena porodična prava koja su uslovljena postojanjem poslovne sposobnosti. Tako, osobe lišene poslovne sposobnosti nemaju pravo da učestvuju u postupku usvojenja sopstvenog deteta, da učestvuju u brakorazvodnom postupku, da vrše roditeljsko pravo nad detetom u slučaju razvoda.

Uroš Novaković, MA*

DEPRIVATION OF LEGAL CAPACITY IN THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT FOR HUMAN RIGHTS

Summary

Significant importance of the question of deprivation of legal capacity, beside international and national legal documents has the European Court of Human Rights. Judgments of the ECHR obliges states parties of the European Convention on Human Rights, and impose obligations on states that in the future in

* Uroš Novaković, MA. Teaching assistant, Faculty of Law University of Belgrade and PhD candidate. This article is the result of research within the project *Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System* (179059), supported by the Ministry of Science of Serbia.

the same cases rectify omissions, either by changes in legislation, or by actions of state bodies in the relevant conduct.

What can be concluded as the correctness when it comes to judgment concerning the deprivation of legal capacity is reflected in the fact that the biological or medical facts (mental disease or defect) leads to disabling of some family right. Illness or disabilities cause deprivation of legal capacity and attainment of capacity prevents the exercise of rights and participation in the process of deciding on the rights of persons deprived of their legal capacity.

Analyzed ECHR judgments shows us that there are two groups of cases. In first group, there are the cases involving deprivation of legal capacity. Another group of cases are not directly related to the question of deprivation of legal capacity, but at a certain family rights that are conditioned by the existence of legal capacity. In that cases deprivation of legal capacity disables deprived person in enjoying family right, such as adoption, parental responsibility, divorce proceeding.

Key words: European Court for Human Rights. Legal capacity. Deprivation of legal capacity. Procedural failures. Right to the hearing. Right to the due process.